

Araştırma Makalesi / Research Article

ŞEYH ALİ SEMERKANDÎ'YE ÖVGÜ, DİLE BİR TANIKLIK: ŞEYHÎ'NİN VASIFNAMESİ ÜZERİNE

Eyyüp ACAR¹

Öz

Şeyh Seyyid Ali Semerkandî'nin övgüsü ile başlayıp toplamda 11 tematik bölümden oluşan Vasıfname, tasavvufi muhtevası ve dilsel incelikleriyle üzerinde dikkatle durulması gereken bir metin olarak karşımıza çıkmaktadır. Şiirlerinden adının Mahmûd ve mahlasının Şeyhî olduğunu tespit ettiğimiz şair, eserlerini tasavvufi seyr ü sülûk mertebelerine uygun sistematik bir düzende kaleme almıştır. Bu sistematik yapı, şairin sadece teorik tasavvuf bilgisine sahip değil, aynı zamanda bir tarikat disiplini içerisinde derinleşmiş ve muhtemelen irşat makamına ulaşmış bir kişi olduğunu düşündürmektedir. Şiirlerde hâkim olan nasihat üslubu ve terminolojik zenginlik de bu kanaati destekler niteliktedir. Dil özellikleri incelendiğinde ise metnin Eski Anadolu Türkçesi'nden Osmanlı Türkçesi'ne geçiş evresine ait olduğu anlaşılmaktadır. Eser, hacimce mütevazı olmasına rağmen söz konusu geçiş döneminin dil özelliklerini barındırması açısından kayda değerdir.

Üzerinde çalıştığımız bu manzume ile ilgili inceleme, şiirin metnini oluşturmak üzere *çeviri yazı* çalışması, *dil incelemesi*, metnin kısmi *muhteva analizi* ve *şairin kimliği* üzerine kurgulanmıştır. Metin üzerinde yapılan çalışmalar "Analiz Yöntemi" başlığı altında numaralandırılan ana ve alt başlıklarla okuyucunun dikkatine sunulmuştur.

Çalışmamızı zenginleştiren bir diğer husus ise Vasıfname'nin tarihi ile ilişkilendirdiğimiz bir kayıt olmuştur. Sadrazam Fazıl Mustafa Paşa'nın vefatı üzerine düşülmüş târîh-i vefât kaydı, şiirlerin yazıldığı vakte ilişkin bir tarihi arka plan oluşturması ve döneminin önemli bir tarihî şahsiyetine işaret etmesi bakımından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Şeyhî, Vasıfname, Eski Anadolu Türkçesi, Osmanlı Türkçesi, Tasavvufi şiir

TRIBUTE TO FOR SHEIKH ALI SAMARQANDI AND A LINGUISTIC WITNESS: A STUDY OF SHEIKHI'S VASIFNAME

Abstract

This *vasıfname*, which begins with the praise of Shaykh Sayyid 'Alî al-Samarqandî and consists of 11 thematic sections in total, presents itself as a poem that requires careful attention due to its Sufi content and linguistic subtleties. The poet Mahmud (pen name Şeyhî) systematically organized his work according to the stages of the Sufi path (seyr ü sülûk). This structure, along with its didactic tone and specialized terminology, suggests he was an experienced spiritual guide (murshid), not merely a theoretician. Linguistically, the text dates from the transition between Old Anatolian Turkish and Ottoman Turkish. Despite its modest volume, it remains a noteworthy witness to this linguistic period.

The analysis of this poem, which we refer to as a *vasıfname*, is structured upon a transliteration study to establish the text of the poem, a linguistic analysis of the verses, and a partial analysis of the text's content. The work conducted on the text is presented to the reader under the heading "Research Methodology" with numbered main and subheadings. Another element that enriches our study is a record we have associated with the history of our poem: the death date record composed upon the death of Grand Vizier Fazıl Mustafa Pasha. This record provides a historical background for the time the poems were written and is significant as it points to an important historical figure of the period.

Keywords: Şeyhî, Vasıfname, Old Anatolian Turkish, Ottoman Turkish, Sufi poetry

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, eyyup.acar@dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4732-0231

Başvuru Tarihi (Received): 01.11.2025 **Kabul Tarihi** (Accepted): 29.04.2026

Giriş

Klasik Türk edebiyatı, dinî ve tasavvufî muhtevalı eserlerin yoğun biçimde üretildiği bir gelenek olarak dikkat çekmektedir. Bu edebî miras içerisinde özellikle mahlasları dışında hayatlarına dair bilgi bulunmayan ve yalnızca eserleriyle tanınan pek çok şair yer almaktadır. Şeyhî mahlasını kullanan ve biyografik ayrıntıları günümüze ulaşmamış olan müellif de bu tip şairler arasında değerlendirilebilir.

İncelemeye konu olan metin, Fransa Ulusal Kütüphanesinde (Bibliothèque nationale de France) 2254 numaralı Arapça eserler içerisinde yer almakta, toplamda 3 varaktan oluşmaktadır. Metni oluşturan manzumelerin tamamı aruz vezniyle kaleme alınmıştır. Şiirler, 11 tematik başlık altında tasnif edilmiştir. Bu başlıklar, metnin tasavvufî öğretinin temel unsurlarını konu edindiğini göstermektedir. Allah'ın sıfatları, peygamberlerin vasıfları, kutsal kitapların değeri, insanın manevî mertebeleri, nefis terbiyesi ve tövbe anlayışı şiirlerin ana çerçevesini oluşturmaktadır. Dolayısıyla eser, hem didaktik bir yön taşımakta hem de klasik tasavvufî düşüncenin edebî yansımalarını ortaya koymaktadır.

Çalışmada öncelikli amacımız, metnin kendisini birincil kaynak olarak ön planda tutmak, aslına en uygun şekilde, günümüz harfleriyle yeniden okurla buluşturmadır. Ardından metnin dil incelemesini yaparak elde edilen bulguları metnin tarihî arka planı, şairin kimliği ve metnin muhtevası ile ilişkilendirmektir.

Şiirin sembolik dili ve tasavvufî alt yapısı, her okuyucunun kendi idrak ve birikimi ölçüsünde şüphesiz değerlendirilebilir. Dolayısıyla şiirlerin muhtevası ile ilgili kapsamlı çıkarımlar yapmak yerine manzumeyi oluşturan 11 bölümün anlatımında karşılaştığımız tematik sıralamayı, başka bir ifadeyle en yüksek ve mutlak olandan somut ve içsel olana doğru ilerleyişi şiirlerden seçme beyitlerle okuyucuya sunmaktır.

1. Analiz Yöntemi: Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın amacı, metin merkezli çözümleme yaklaşımını metindilbilimsel inceleme yöntemleriyle bir araya getirmektir. Metnin incelenmesi sürecinde kullanmış olduğumuz yöntem çalışmanın başından sonuna kadar numaralandırılmıştır. İnceleme aşamaları sırasıyla şu şekilde ilerlemektedir:

1.1. Metnin Fiziksel ve Filolojik Hazırlık Aşaması

Transkripsiyon (Çevriyazı): Metnin fiziksel olarak hazırlanması sürecinde gerçekleştirdiğimiz ilk işlem Arap harfli Türkçe metnin transkripsiyon kurallarına uygun olarak çevriyazıya aktarılmasıdır. Metnin okunması ile ilgili büyük bir güçlüklerle karşılaşmamış, okunamayan sözcüklerin okunma süreci zamana yayılmış ve her bir sözcüğün üzerinde önemle durulmuştur. Bu aşamada ortaya çıkan problemler öncelikle mecmua içerisindeki bölümlerden imla ile ilgili karşılaştırmalar yapılarak, ihtiyaç durumunda ise basılı, elektronik ve çevrimiçi sözlüklerinden yararlanılarak sonuca ulaştırılmıştır.

Lügat Çalışması (Sözlük Taraması): Metinde geçen ve günümüz Türkçesinde kullanılmayan Arapça, Farsça kelime ve tamlamaların anlamları klasik dönem sözlükleri ve çevrimiçi kaynaklar kullanılarak tespit edilmiştir. Metni anlamak ve yorumlamak için ihtiyaç duyduğumuz kelime serveti "Dil Özellikleri" başlığı altında sunulmuştur.

1.2. Metin Merkezli Analiz

Bu aşamada metin, kendi iç unsurlarına göre incelenmiştir. Sırasıyla, Metnin yapısal özellikleri, Başlıklar ve Tematik Kurgu, Edebi Tür ve ölçü, Dil Özellikleri, Söz Varlığı, Muhteva Analizi alt başlıklarından oluşmaktadır.

1.2.1. Metnin Yapısal Özellikleri:

Arabe 2254 Numaralı Mecmua: Metin, Fransa Ulusal Kütüphanesinde (Bibliothèque nationale de France) 2254 kayıt numarası ile Arapça eserler arasında yer almaktadır. Mecmuanın içeriği şu şekildedir:

1-60: Burhâneddîn el-Fezârî'nin (729/1329) "Bâ'isü'n-nüfûs ilâ ziyâreti'l-Kudsi'l-mahrûs" adlı eseri (Arapça).

62-68: Birçok sıkıntıya şifa olacağı ifade edilen dualar (Arapça).

68-80: Hadis şerhleri (Türkçe-Arapça).

82-84: Üzerinde inceleme yaptığımız manzume (Türkçe).

85-100: "Hilye-i Hakânî" (Türkçe).

101-131: 25 Hadis Tercümesi (Arapça).

132-133: "Târîh-i Fihrist Âl'i Osmân" başlıklı Osmanlı sultanlarını ifade eder manzume (Türkçe).

134-137: İmâmı Gazâlî'nin Nesâyihü'l-Vüzerâ ve'l-Müluk adlı eserinden alındığı belirtilen hikâyeler (Türkçe).

139-160: İslam tarihi konulu, Hicri 1003 tarihli metin (Arapça).

Daha çok bir mecmua olarak nitelendirilebilecek eserin 82b, 83a, 83b, 84a ve 84b sayfalarında yer alan metin, aharlı kâğıt üzerine estetik açıdan çok özenli olmayan nesih hatla, tek sütun hâlinde 25 satır olarak yazılmış, devam eden metin aynı sayfada yer yer sayfa kenarlarına sağa yatık ve sayfa eksenine paralel olarak eklenmiştir. Metnin bu özelliği satır sayısı ve beyit numarası tayini için çok uygun değildir. Aynı sayfada birden fazla tematik alt başlık ve bu başlıklara ait beyitlerin varlığı, beyit numarası atamayı zorlaştırmıştır. Bu sebeple beyitler her bir tematik alt başlık için ayrı ayrı [Ör. Beşinci şiir, üçüncü beyit için: (5/3)...] numaralandırılmıştır. Sayfalarda metnin okunmasına engel yırtık ve tahribat yoktur. Sayfa kenarlarında herhangi bir bilgi, sayfa altlarında takibat kaydı (sözcüğü) bulunmamaktadır.

Resim 1: Arabe 2254 82b sayfası.

1.2.2. Başlıklar ve Tematik Kurgu: Eser, 11 tematik bölümden oluşur. Metnin dikkat çekici yanını, anlatımındaki sıralamadır. Adeta bir yol haritası gibi tasavvuf kültürünün çıkış noktası olan mürşitten başlayarak en yüksek ve mutlak olan Allah (celle ve azze)'a, O'ndan somut ve içsel olana yani insana ve onun içi dünyasına doğru bir ilerleyiş söz konusudur.

1. Medh es-Seyyid eş-Şeyh 'Alī es-Semerkindī
2. Vasf-ı Rabbü'l-'ālemīn
3. Vasf-ı Melekler
4. Vasf-ı kütüb-i ilāhī
5. Vasf-ı enbiyāullah
6. Vasf-ı insān-ı kāmīl
7. Vasf-ı nefs-i emmāre
8. Vasf-ı rahmet-i rabbü'l-'ālemīn
9. Sıfat-ı tenzih:
10. Vasf-ı havās ve ināyet ve enbiyāullah
11. Vasf-ı tevbe-i 'ämme

1.2.3. Edebi Tür ve ölçü:

Klasik Türk edebiyatında nazım türleri, genellikle şiirlerin işlediği konuya göre yapılan sınıflandırmalardır. Çalışmamıza konu olan manzumenin türü ile ilgili yaptığımız araştırmalarda hangi edebi türü temsil ettiğine ilişkin net bir kaniya varamadık. Manzumeye konu olan her bir tematik bölümün bir kişinin, varlığın veya kavramın özelliklerini (vasıflarını) konu edinmesi ve manzumedeki başlıkların hemen tamamında “Vasf-ı...” (...’nın Vasfı) ve “Sıfat-ı...” (...’nın

Sıfatı) ifadelerine yer verilmesi bizlerde edebi tür olarak “Vasıfname” kullanımının en doğru karşılık olacağını düşündürdü. Dolayısıyla manzumeyi Vasıfname olarak isimlendirdik.

Vasıfname başından sonuna aruzla yazılmıştır. 11 tematik bölümün 7'sinde *mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün* kalıbı, 4'ünde *fâilâtün fâilâtün fâilün* kalıbı kullanılmıştır. Şiirlerde aruz hataları yok denecek kadar azdır. Bu, şairin vezin terbiyesi aldığını göstermektedir. Şair, düşünsel konuların ifade edildiği uzun tasavvufi bölümlerde *mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün* kalıbını; anlatımı daha sade, öğretici, açıklayıcı bölümlerde *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbını seçmiştir. Bu durum şairin vezinle anlam arasındaki ilişkiyi bildiğini, tekke veya medrese eğitimi gördüğünü düşündürmektedir.

1.2.4. Dil Özellikleri:

Üzerinde çalıştığımız bu küçük manzume toplamda 93 beyitten oluşmaktadır. Metnin hacminden kaynaklı olmak üzere yazıldığı dönemin dil özelliklerinin tamamına ilişkin bulgular vermemektedir. Ancak elde ettiğimiz bulgulardan hareket ederek metin ses, yapı ve sözcük bakımından incelemeye tabi tutulmuştur.

1.2.4.1. Ses Bilgisi

Bu alt başlıkta metnin dili ile ilgili daha açık bilgilere ulaşabilmek için metindeki dudak uyumu (düzlük yuvarlaklık uyumu) örneklerine bakılmıştır. Türkçede dudak uyumu (düzlük-yuvarlaklık uyumu), tarihî dönemlerin dil özelliklerini belirlemede önemli bir ölçüt olarak kabul edilir. Düzlük-yuvarlaklık uyumu Eski Türkçede büyük ölçüde korunmuştur. Batı Türkçesinde, özellikle Eski Anadolu Türkçesi döneminde fonetik etkiler ve düzensiz yuvarlaklaşmalar sonucunda uyum bozulmuş, ek ve kelimelerdeki bu istikrarsızlık Klasik Osmanlı Türkçesi döneminde kademeli olarak yeniden düzene girmiştir. Dolayısıyla bir metindeki dudak uyumu düzeyi, onun hangi döneme ait olabileceği konusunda ipuçları sunar. Dudak uyumunun güçlü, zayıf ya da bozulmuş oluşu metnin tarihî konumunu, ağız etkilerini ve yabancı dillerle temas derecesini belirlemede başlıca ölçütlerden biridir. Bu uyuma ilişkin olarak metinde tanıkladığımız bulgular şunlardır:

Değişime uğrayan ekler:

+IU/II isimden isim yapım eki: Eski Türkçe yazı dili döneminde -lıg, -lig, -lug, -lüg şeklinde olan bu ek Batı Türkçesine geçerken sonundaki -g sesini düşürmüştür. Eski Anadolu Türkçesi döneminde düzlük yuvarlaklık uyumunu yitiren ek yalnızca yuvarlak kullanımları ile tanıklanmıştır (Ergin, 2009:160). Bu ek Vasıfname'de hem düz Ör. kulaklı/قولاقلی (10/14) hem yuvarlak ünlülü kullanılmıştır: Ör. yatlı/ياتلو (2/5), imānli/ایمانلو (8/6), sıfatlı/صفتلو (8/8), deñli/دکلو (10/16).

+(U)m/ (I)m I. teklik şahıs iyelik eki: “Teklik birinci şahıs iyelik eki eskiden beri hep -m olarak kalmıştır.” Eski Türkçe döneminde eklendiği sözcüğün son ünlüsüne göre -ı, -i, -u, -ü yardımcı ünlülerini alırken Eski Anadolu Türkçesi döneminde ünlülerin yuvarlaklaşması ile -um, -üm şekillerini almıştır (Ergin, 2009: 223-224). Metnimizde iki örnekte tanıklanmıştır. İlk örnekte ekin ünlüsü yuvarlak iken Ör. kullarum/قوللروم (8/14) ikincisinde ünlü gösterilmemiştir: Ör. efendim/افندم (7/5).

+(U)ñ/(I)n II. teklik şahıs iyelik eki: Eski Anadolu Türkçesi döneminde yalnızca yuvarlak kullanımları tanıklanan bu ekin metnimizde hem düz Ör. derdiñe/درديکه (6/5), göziñi/گوزيکي (8/12) hem yuvarlak Ör. hālūñe/حالوکه (8/12), nefsiñi/نفسوکی (8/12), elūñe/الوکه (6/5) kullanımları görülmektedir.

+IIk/+Iuk isimden isim yapan ek: Ekin tarihi seyrine bakıldığında, Eski Türkçe döneminde düzlük yuvarlaklık uyumuna sahipken Eski Anadolu Türkçesi döneminde bu uyumun dışında kalmıştır. Bu durum Osmanlı Türkçesi döneminin başlarında da devam etmiştir (Ergin, 2009:157). Metinde iki örneği vardır: Ör. kulluk/قوللق (8/17), bilürlik/بلورليک (10/16).

Kendini koruyan ekler:

+ (U)mUz I. çokluk şahıs iyelik eki: Eski Türkçe döneminde bugün olduğu gibi -mız, -miz, -muz, -müz şekillerine sahip olan ekin Eski Anadolu Türkçesi döneminde yalnız yuvarlak ünlülü şekilleri kalmıştır. Ek, Osmanlı Türkçesi döneminde tekrar uyuma girmiştir (Ergin, 2009:223). Metinde 6 örneğini gördüğümüz ekin ünlüsü ile önündeki yardımcı ünlü imlada gösterilmemiştir. Buradan hareketle ekin kullanımında değişimin başlamadığı, bu ekin imlasının kalıplaştığı şekliyle kendini koruduğunu söyleyebiliriz. Ör. gön**l**ümü**z**/كوكلمز (8/14), sultānum**uz**/سلطانمز (1/1), cānum**uz**/جانمز (1/1), hānum**uz**/حانمز (1/2), burhānum**uz**/برحانمز (1/3), cānānum**uz**/جانانمز (1/4), kurbānum**uz**/قربانمز (1/5).

+dUr bildirme eki: Eski Türkçede yardımcı fiil olarak kullanılan tur- fiili, EAT metinlerinde gittikçe enklitik bir biçim olarak kullanılmaya başlanmış, Osmanlı Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde tamamen ek biçimine gelerek, hem isim soylu kelimelere hem de çekimli fiillere eklenerek çeşitli işlevler kazanmıştır. Eski Anadolu Türkçesi döneminde +durur, +dur kullanımı Osmanlı Türkçesinde +durur yanında uyuma girerek +dur/+dür, +dır/+dir şeklini almıştır (Küçük, 2010:60). Vasifname'de birkaç örnekte +dUrUr: Ör: bu+durur (1/5), yok+durur (9/4), var+durur (9/4); ekseriyetle +dUr şeklinde kullanılmıştır: Ör: vardur (10/18), gedādur (9/7), sultāndur (8/17), şeytāndur (8/12) vb.

+Uñ/+nUñ ilgi hâli eki İlgi: Eski Anadolu Türkçesi döneminde yalnızca yuvarlak ünlülü şekilleri görülen bu ek Osmanlı Türkçesi döneminde uyuma girmiştir (Ergin, 2009:230). Metinde çokça örneği ile karşılaştığımız bu ekin son ünlüsü (düz ya da yuvarlak) gösterilmemiştir. Dolayısıyla ekin imlasının kalıplaştığı şekliyle kendini korumuştur: Ör. Mahmūdu**ñ** (10/24), mahlūku**ñ** (9/3), bunlaru**ñ** (5/4), enbiyānu**ñ** (5/1), bakçesinū**ñ** (6/12), Hāliku**ñ** (6/4).

-Up zarf fiil eki: Eski Anadolu Türkçesinde -Up biçimiyle kullanılan ek, bu dönemin sonlarına doğru -Ip biçimleriyle görülmeye başlanmış, ancak -Up kullanımı Osmanlı Türkçesinde de bir süre devam etmiştir. Ekin ünlü uyumuna tabi olan modern biçimlerinin yerleşmesi ise Osmanlı Türkçesi dönemi içinde gerçekleşmiştir (Ergin, 2009: 341). Vasifname'de ekin ünlüsü gösterilmiştir. Ör. baku**p** (8/4), olu**p** dur (9/2), sokuyu**p** (10/11), yirmeyü**p** (8/9), idü**p**dür (8/14), geçü**p**dür (10/5), geçmeyü**p** (10/20), görü**p** (11/3).

-UbAn zarf-fiil eki: EAT'de karakteristik bir zarf-fiil eki olan -(y)Up ekinin genişletilmiş şeklidir (Gülsevin 2011: 133). Ekin, Eski Anadolu Türkçesinde -uban/-üben, -uban-ı/-üben-i, -uban-ın/-üben-in şekilleri görülmektedir (Korkmaz, 1984: 181). Ekin Vasifname'de tek örneği vardır. Ör. idü**ben** (6/1)

-dUñ görülen geçmiş zaman II. teklik eki: Eski Anadolu Türkçesi döneminde kullanıldığı şeklini muhafaza etmiştir. Ör. saldu**ñ** (7/3), sîreti kıldu**ñ** (8/11), ömrü**ñ**i virdü**ñ** (7/3), bilmedü**ñ**se (8/13).

-sUn 3. teklik şahıs emir eki: Eski Türkçe döneminden itibaren bu ekin ünlüsü yuvarlaktır (Timurtaş, 1976:336). Eski Anadolu Türkçesinden Osmanlı Türkçesinin sonlarına kadar -sun/-sün şeklinde yuvarlak halini muhafaza etmiş, sonrasında bugünkü -sın, -sin, -sun, -sün şeklini almıştır (Ergin 2009: 306). Vasifname'deki örneklerde ekin ünlüsü yuvarlaktır. Ör. bulma**sun**/بولمسون (1/2), idrāk eylesü**n**/ادراق ايلسون (9/2).

(I)ş/- (U)ş- fiilden fiil yapan ek: Ortaklaşma fonksiyonu olan işlek bir ektir. Eski Türkçe döneminde uyuma sahiptir. Eski Anadolu Türkçesi döneminde uyuma aykırı olarak yalnız düz kullanım hâkimdir. Sonrasında uyuma girmiştir (Ergin 2009: 209). Vasifname'de eke iki örnek vardır. Ör. iri**ş**ür/ايريشور (4/3), iri**ş**e/ايريشه (10/12).

Her ne kadar Vasifname, dudak (düzlük-yuvarlaklık) uyumuna ilişkin bütün ek kategorilerine örnekler sunmasa da elde edilen bulgulardan metnin Eski Anadolu Türkçesi'nden Osmanlı Türkçesi'ne geçişin bir örneği olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü metindeki dudak uyumuna

ilişkin istikrarsızlıklar Eski Anadolu Türkçesini işaret ederken, dönüşüm sürecine girmiş ekler bir sonraki dönem olan Osmanlı Türkçesine geçişi işaret etmektedir.

1.2.4.2. Yapı Bilgisi

Dudak uyumu ile ilgili bölümde ifade ettiğimiz ekler ilaveten Vasıfname'de Eski Anadolu Türkçesinin karakteristiği olan ekler de yer almaktadır. Bunlar:

+dUrUr bildirme eki: Eski Anadolu Türkçesi döneminde +durur, +dur kullanımı Osmanlı Türkçesinde uyuma girerek +dur/+dür, +dır/+dir şeklini almıştır (Küçük, 2010:60). Vasıfname'de üç örneği vardır. Ör: budurur (1/5), yokdurur (9/4), vardurur (9/4).

-gII II. Teklik şahıs emir eki: Ek, Eski Türkçe, Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesinin başlarında bu şekliyle (ğıl, -gil) kullanılmış, yalnız düz şekilli olup uyum dışında kalmıştır (Ergin 2009: 306). Vasıfname'de dört örneği vardır. Ör. geçürğil (10/6), kalmagıl (10/9), açğıl (10/14), tutğıl (10/24). Bu örnekler dışında metindeki II. teklik şahıs emir kullanımları şunlardır: Ör. bil, öldür, gel, anla, aç, uyan, işlet, gel, al, gir, kır, sulandır, sakın, sür, çıkar, ye, dinle, gel, gör, uyandır vb.

+cIIAyIn Benzetme eki: Ek, Batı Türkçesinin ilk evresi olan Eski Anadolu Türkçesinde yoğun bir şekilde kullanılmış, ancak sonraki dönemlerde etkinliğini yitirmiştir. Temel işlevi, zamirlere gelerek onlara benzerlik (gibi) ve miktar (kadar) anlamları katmak ve böylece dilde bir eşitlik hâli oluşturmaktır (Ergin, 2009:174). Vasıfname'de tek örneği vardır. Ör. bizcileyin (8/5).

-IsAr gelecek zaman eki: Ek, 14. yüzyıla kadar canlı bir şekilde kullanılmış, ancak 15. yüzyılda giderek azalmaya başlamıştır. 16. yüzyıla gelindiğinde edebi metinlerde ve kalıplaşmış ifadelerde görülmüştür. Klasik Osmanlı Türkçesi döneminde bu ekin işlevi, aslen bir sıfat-fiil eki olan -(y)AcAk tarafından üstlenilmiştir (Gültekin, 2006:38). Vasıfname'de tek örneği vardır. Ör. bulısar (4/2).

-UbAn zarf-fiil eki: Eski Anadolu Türkçesinde karakteristik bir zarf-fiil eki olan -(y)Up ekinin genişletilmiş şeklidir (Gülsevin 2011: 133). Vasıfname'de tek örneği vardır: Ör. idüben (6/1).

Vasıfname'deki bu ekler, metnin yazı dili dönemini belirlemede bizlere ayırt edici morfolojik bilgiler sunmaktadır. Özellikle de +dUrUr bildirme eki, +cIIAyIn benzetme eki, - gII II. teklik şahıs emir eki, -UbAn zarf-fiil eki, Eski Anadolu Türkçesinin karakteristik ekleridir. Bu ekler metnin erken bir Batı Türkçesi evresine ait olduğunu açık biçimde göstermektedir. Eklerin sınırlı ancak belirleyici kullanımları birlikte değerlendirildiğinde, Vasıfname'nin Eski Anadolu Türkçesi yazı dili geleneği ile yazıldığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Eski Anadolu Türkçesinin karakteristik eklerinin ardından yapı ile ilgili olarak üzerinde durmak istediğimiz ikinci bir konu "birleşik fiiller"dir. Arapça ve Farsça kökenli isim soylu sözcüklerin Türkçe yardımcı fiillerle (ol-, et-, eyle-, kıl-) birleşmesinden oluşan birleşik fiiller, Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesinin söz varlığını zenginleştiren ve zamanla söz konusu dönemlerin karakteristiği haline gelen temel bir dilbilgisi yapısıdır. Bu yapı, yabancı sözcüklerin dile uyumunu sağlayan esnek ve üretken bir mekanizma işlevi görmüş, özellikle Osmanlı Türkçesi döneminde binlerce yabancı kökenli birleşik fiilin dilde yer etmesine olanak tanımıştır (Banguoğlu, 1990:315). Eski Anadolu Türkçesinde Arapça-Farsça sözcük oranı nispeten daha düşük, Türkçe sözcükler daha fazladır ve çekim ekleri daha arkaik formdadır. Osmanlı Türkçesinde ise Arapça-Farsça sözcük oranı zirve yapmış, birleşik fiil yapısı bu sözcükleri Türkçe dil kalıbına dökmenin standart yolu haline gelmiştir.

Vasıfname'de çok sayıda birleşik fiil bulunmaktadır. Özellikle de Eski Anadolu Türkçesi döneminde çokça tanıklanan et- ve ol- yardımcı fiilleri ile kurulmuş birleşik fiiller diğerlerine göre

sayı olarak daha fazladır. Osmanlı Türkçesi dönemiyle birlikte yardımcı fiil çeşitliliği hem sayıca artmış hem de birleşik fiilleri anlam katmanları bakımından zenginleşmiştir.

Vasifname'de yer alan birleşik fiiller:

ol-: ten olduk, münkir olma, mü'min oldı, mazhar ola, selmân ola, hayvân ola, ola hınzır-veş, dermân ola, püyân ola, sultân ola, fârig ol, seyrân ola, şeytân ola, kelb ola, ol nazargâh, dâñ ola, olma helâk, andelîb ol, handân ola, lâyıq olagör, nesh olursa, hınzır olursa, âkibet-şâz olasin, zâhir oldı, isbir olma, gâzilerden ol, halk olunmuşdur, nasûh olsun, merd ol.

et-: insân ide, vîrân ide, idegör hâlis 'amel, vasf idemez, emr idüpdür, âdem ider, sa'y idelüm, mevcüd iderse, kâmil ider, i'tikâd ider, şübhe itme, destür it, idrâk idemez, 'azm it, helâk itmiş, suzân ide, lutf it, müyesser ide, 'âr ider, mahv ider, tiryâk iderisen, ide rahmet.

eyle-: eyledi mevcüd, halk eylemişdür, ihmâl eyleme, eyle temâm, çâre eyle, idrâk eylesün, terk eyle, nazar eyle, halâs eyle, nefes eyleye, hazer eyle, tevbe eyle, sa'y eyle.

kıl-: nazar kıl, tövbe kıl, terk kılmazsan, kılduñ harâb, musakkî kıl, gazâ kıl, talep kıl, kıl kabul.

er-: 'ukül irmez, hayâl irmez, irer dârü'l-visâle, safâya irişür, vahdete irgür

diğer yardımcı fiillerle kurulanlar: gel figana, haber al, kalmagıl meftun, yabanda kalma, girü kalma, gönül ko, göziñi aç, hâlûñe bak, nefsuñi bil, başdan çıkardı, huzûrına varursın, hâke salduñ, ayrı düşmüşdür, nasîhat diñle, kulak açgıl, cân ser vermedi, ömrüñi virdüñ vb.

Vasifname'de *ol-*, *et-/it-*, *eyle-*, *kıl-* ve *er-* yardımcı fiilleriyle kurulan yapılar işlek biçimde kullanılmıştır. Özellikle *ol-* fiilinin tasavvufî bir dönüşümü de ifade eder biçimde istek-temenni anlamlı *ola* biçimiyle kullanılması, aynı durumun *et-* yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiillerde *ide* biçimiyle görünmesi, *eyle-* fiilinin *et-* ile paralel kullanımı, *kıl-* ve *er-* yardımcı fiillerinin dinî ve tasavvufî bağlamlarda canlılığını koruması, diğer yardımcı fiillerle kurulan birleşik fiillerin daha nadir kullanımı bizlere metnin Eski Anadolu Türkçesi metin geleneği ile şekillendiğini düşündürmektedir.

2.2.4.3. Söz Varlığı: Metinde tasavvufî terminolojiye ait unsurların yanı sıra Arapça ve Farsça kökenli kelime ve tamlamalar ile Kur'an ayetlerine de yer verilmiştir. Bununla birlikte, metnin klasik divan edebiyatı diline kıyasla daha sade ve anlaşılır bir dil yapısına sahip olması; Arapça ve Farsça unsurların dengeli biçimde kullanılması; anlatımın didaktik, doğrudan ve süsten uzak bir nitelik arz etmesi; Arapça ve Farsça tamlamaların henüz ağır ve zincirleme tamlama düzenine dönüşmemiş (Metinde 3 zincirleme tamlama yer almaktadır: Ör. *dâver-i taht-ı tarikat*, *server-i ehl-i sefâ*, *ahter-i burc-ı sa'âdet*), kalıplaşmış terkipler haline gelmemiş olması, tasavvufî düşünceyi semboller ve mecazlarla daha açık bir biçimde ifade etmeye çalışması söz konusu metnin Eski Anadolu Türkçesinden Osmanlı Türkçesine geçiş sürecinde tarihlenebileceğini düşündürmektedir. Metindeki Arapça ve Farsça tamlamalar şu şekildedir:

Arapça-Farsça Kelimeler: demâdem, mürde, yezdân, dâver, 'ukül, meshûd, nevâl, 'ibâd, püyân, fârig, nâsûtî, hemdemiñ, lâhût, nîrân, huşk, küfran, 'umyân, hannân, bahâyim, kelîl, lâ-cerem, sekrân, hâb, yakız, nâzel, şekkâk, nemüzecî, nâk, leyk, mufahhar, levlâk, fehva, musakkî, küdürât, avâyık, hansa, lâhûtî, nefha, mahfî, samem, hây, cây, ehvâ, zünüb, bî-lagüb, şüyüb

Arapça-Farsça tamlamalar: **Ar.** allâmu'l-guyüb, dârü's-selâm, dârü'l-visâl, yevmü'l-cezâ, rûhu'l-Kudüs/ **Fa.** âb-ı hayvan, nür-ı yezdân, dâver-i taht-ı tarikat, server-i ehl-i sefa, ahter-i burc-ı sa'âdet, cennet-i a'lâ, seyf-i aşk, kurb-ı Hakk, âb-ı rahmet, şekl-i hod, dâr-ı dünya, ma'bûd-ı Hakk, zât-ı mücellâ, nukûş-ı dehr, küdürât-ı avâyık, ism-i Ahmed, kâb-ı kavseyn, bend-i muhanned, gayr-ı sevdâ, âb-ı hikmet, sırr-ı İsâ, nefha-i mahfî, dâr-ı 'ukbâ, cây-ı bâlâ

Ayet-i kerimeler: "lâ taknetü..." (Zümer 53), "lem yekün küfüven ehâd" (İhlas 4), "Tübü illallah..."(Tahrim 8)

1.3. Muhteva Analizi: Bu bölüm ile ilgili temel amacımız manzumenin metin neşri usulüyle ortaya çıkarılması, dil ve edebiyat dünyasına tanıtılmasıdır. Bu nedenle, metnin her bir beyti için detaylı bir şerh veya muhteva incelemesi yapılmamış, her bir bölümden seçilmiş bir-iki örnek beyit üzerinde durularak metin genel olarak okuyucunun değerlendirmesine sunulmuştur.

1.3.1. Tematik Analiz: Metnin Şeyh Ali es-Semerkandî'nin övgüsü ile başlamış olması manevi yolculuğun çıkış noktası olan “Bir mürşide bağlanma” yı temsil etmektedir. Şair, mürşidi ölümsüz hayat suyu (âb-ı hayvân), tarikatın sultanı ve bir sevgili (cânân) olarak tasvir eder. Bu bağlılık, “cân, ser verme” ve “kurbân olma” metaforlarıyla ifade edilir, kişinin benliğini (nefsi) mürşidinin rehberliğinde feda etmesi gerektiğini vurgular.

Şükür Allaha demâdem Şeyh 'Alî sultânımız
Biz hakikatde ten olduk Şeyh 'Alîdür cânımız (1/1)

Dâver-i taht-ı tarîkat server-i ehl-i sefâ
Ahter-i burc-ı sa'âdet Şeyh 'Alî cânânımız (1/4)

Metnin dikkat çekici yanı, anlatımındaki aşamalı sıralamadır. Adeta bir yol haritası gibi en yüksek ve mutlak olandan başlayarak somut ve içsel olana doğru bir ilerleyiş söz konusudur:

i. Temel, Tanrı Tasavvuru: Her şey, Âlemlerin Rabbi'nin niteliklerinin anlatımıyla (2. *Vasf-ı Rabbü'l-âlemîn*) başlar. Bu, eserin inanç (akaid) temelini oluşturur.

Te'âlallah mukaddesdür 'ukül irmez kemâline
Ânı vasf idemez kimse hayâl irmez celâline (2/1)

Yaratdı kâyinâtı hep 'ademden eyledi mevcûd
Nice mevcûd iderse pes yine kâdir zevâline (2/2)

ii. Kozmik Düzen: Her şeye kadir olan ve her şeyi bilen Allah'ın iradesi ve yaratmasıdır. Evrendeki her detay O'nun kudretinin ve düzeninin bir tezahürüdür. Manzumenin 3. (*Vasf-ı Melekler*), 4. (*Vasf-ı kütüb-i ilâhî*) ve 5. (*Vasf-ı enbiyâullah*) şiirlerinde Allah'ın kudretinin her yanda tezahür ettiği bir kozmik düzen fikri işlenir. Bu düzenle ilgili olarak şiirde ilahi düzenin işleyişindeki araçlara yer verilir. Bunlar, melekler, ilahi kitaplar ve bu mesajı insanlara ulaştıran peygamberlerdir.

Melekler cümle Hakkıñ kullarıdır
Münevverdür kesâfetden berîdür (3/1)

Kitâblar cümle Allahın kelâmı
Velî Kurândur cümleniñ imâmı (4/1)

Enbiyânıñ her biri sultândur
Her biri bu mürde dile cândur (5/1)

iii. İnsanın İki Yüzü: Metin, 6. (*Vasf-ı insân-ı kâmil*) ve 7. (*Vasf-ı nefis-i emmâre*) şiirlerde odağını doğrudan insana çevirir. İnsanın içindeki iki zıt potansiyeli inceler:

1. Kâmil İnsan: Ulaşılmaması gereken ideal, olgun ve ahlaki kemale ermiş insan modelidir:

Kâmil âdem aña dirler kim özün insân ide
Sîretin ma'mûr idüben sîretin vîrân ide (6/1)

2. Nefs-i Emmâre: Kişiyi kötülüğe ve aşırı isteklere sürükleyen, kontrol edilmesi gereken benliktir.

Seni nefsüñ helâk itmiş sokuyup şehvet kubûrına
Saña pes neylesün mürşid diriltmez kimse mevtâyı (10/11)

iv. Umut ve Çıkış Yolu: Eser, insanı bir ikilemin içinde bırakmaz. Manzumenin 8. Şiiri (*Vasf-ı rahmet-i rabbü'l-âlemîn*) başından sonuna Allah'ın rahmetini konu edinir: Allah'ın sınırsız rahmet sahibi olduğunu, insanın O'nun rahmetine layık olması gerektiğini, hatalarına bakarak bu rahmetten geri kalmamasını, nefsinin bilmesini, O'nun rahmetinden umutsuz olmamasını (ki 14. beyitte Zümer Suresi 53. "lâ taknetü..." ayetine telmih vardır: "*Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin, Allah isterse bütün günahları bağışlar, doğrusu O çok bağışlayıcı, çok merhametlidir.*"), Allah'a halis kulluk eden herkesin bu rahmete ulaşacağını bildirir.

Rahmete yokdur nihâyet Hakk işi gufrândur
Neçe olmasın kim anuñ bir adı rahmândur (8/1)

Hak te'âlâ emr idüpdür kullarum lâ taknetü
İşbu emri diñleyenden gönümüz şādândur (8/14)

v. Tövbe: Kulun, işlemiş olduğu günah ve hatalardan pişmanlık duyarak onları terk edip, bir daha işlememeye azmederek Allah'a sığınmasıdır. Ancak bu, pasif bir özür dileme değil, aktif bir manevi temizlenme ve yönelme eylemidir. Manzumenin son şiirinde bu durum çok güzel benzetmelerle anlatılmaktadır. Günah zehirdir, bunun panzehri tövbedir. Tövbe, günahın manevi izlerini tamamen siler, dolayısıyla bir ilaçtır ve hastalıklar için kesin çözümdür. Ayrıca Allah'ın emridir (Son şiirin 3. beytinde Tahrim Suresinin 8. ayetine telmih vardır: "Tübü illallah..." "*Ey îmân edenler! (Samîmî bir tövbe olan) Tevbe-i Nasûh ile Allah'a tevbe edin! Olur ki Rabbiniz, sizin kötülüklerinizi örter.*"). Tövbenin şartı samimiyettir ve ölçüsü Nasuh tövbe olmasıdır. Son beyitte şair, kendisinin de bu tövbeye sığındığını ifade eder ve "gaybları bilen Allah'tan" (allâmu'l-guyûb) bu tövbesinin kabulünü niyaz eder.

Ey birâder zehr kâtildür zünüb
Tövbedür tiryāk fârük-ı bî-lagüb (11/1)

Tübü ilallah didi Hak sañā
Tevbe eyle görmeyesin hiç görüp (11/3)

vi. Sadakat ve Gayret: Tövbe, manevi bir yolculuğun başlangıcıdır; gayret ise o yolda yürüme azmidir. Nefsin tuzaklarına ve eski alışkanlıklara düşmemek için, her an bu tövbeyi yenilemek ve kalbi kötülüklerden korumak gerekir. Şair, kalp aynasının her türlü kir ve mâsivâdan temizlenerek saf bir ayna haline geleceğini, ancak O zaman "Ahmed" isminin taşıdığı sırrın anlaşılabilceğini; nefsin manen kişiyi öldürmeden onun terbiye edilmesini, bunun da ancak gönülden Allah'tan gayrı her sevdanın atılması ile mümkün olacağını, gaflet içinde yaşayıp, nefsinin arzularının peşinden gitmekte ısrar eden kişinin sonunun cehennem olduğunu korkutarak, umut vererek, yol göstererek, örnek sunarak ve en önemlisi kendisi de bu davete icabet etmiş biri olarak çağırır.

Musakkî kıl bu mir'atı küdürât-ı avâyıktan
Haber al ism-i Ahmedden bilesin bu mu'ammâyı (10/3)

Seni öldürmeden nefsüñ sen evvel zālîmi öldür
Gazâ kıl gâzîlerden ol gönül ko gayr-ı sevdâyı (10/8)

Eger insâfa gelmezsen cehennem usladur soñ dem
Anuñçün halk olunmuşdur ki suzân ide ehvâyı (10/19)

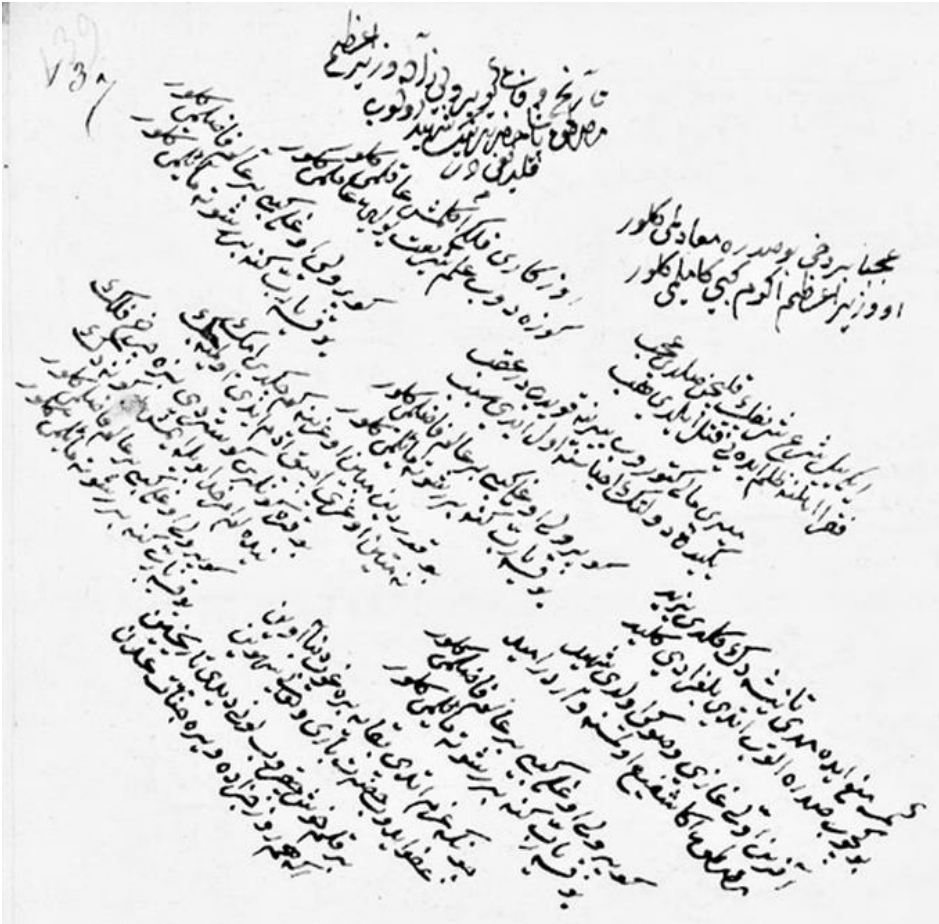
Manzumenin muhtevası ile ilgili olmak üzere her bir beyit üzerinde tek tek durup çıkarımlar yapılabilir. Ancak sonuç olarak metin, okuyucuyu tasavvuf kültüründe seyr ü sülûk denilen bir yolculuğa çıkarır. Bu yolculuğun nihai amacı, kişinin kendi içindeki "kötüyü" (nefs-i emmâre) tanınması, "iyiye" (insân-ı kâmil) yönelmesi ve ilahi rahmete nasıl ulaşabileceğini anlaması için kılavuzluk etmektir. Manzume, hem inanç esaslarını öğretme hem de kişiyi ahlaki bir dönüşüme davet etme gibi iki temel işleve sahiptir.

1.3.2. Tarihsel ve Biyografik Analiz:

1.3.2.1. Vasıfname'nin Tarihi

Arabe 2254 numaralı mecmuanın 82b, 83a, 83b, 84a, 84b sayfalarında üzerinde çalıştığımız şiirlerle ilgili olarak bir tarih yer almamaktadır. Arabe 2254'te Vasıfname'nin hemen öncesinde yer alan Türkçe-Arapça hadis şerhlerinde bir tarih kaydı bulunmazken, Vasıfname'nin ardından gelen Hilye-i Hâkânî'de Hicri 1106 tarihi verilmiştir. Arabe 2254 numaralı mecmua içerisinde Vasıfname'nin tarihi ile ilgili arayışımız bizleri mecmuadaki bir başka metne götürmüştür. Bu metin, mecmuanın 137b sayfasında yer alan ve üzerinde çalıştığımız manzumeyle aynı elden çıkmış² bir “Târîh-i Vefât” kaydıdır. Sadrazam Köprülü Fazıl Mustafa Paşa'nın vefatı ile ilgili 15 beyitlik bu metin, Vasıfname'nin tarihinin Sadrazamın vefatına (1102/1691) yakın olduğunu göstermektedir. Bu tarih (H.1102/M.1691, yani 17. yy.'ın sonu) Vasıfname'nin dili ile ilgili olarak yaptığımız incelemelerden çıkardığımız Eski Anadolu Türkçesinden Osmanlı Türkçesine geçiş dönemi yani 15. yy.'ın sonu tespitine göre daha geç bir vakittir. Bu bilgilerden hareket ederek Vasıfname'nin Şair Şeyhî (Mahmud) elinden çıkmış bir müellif metni değil, 17. yy.'da kaleme alınmış bir müstensih (müstensihin kendi ifadesiyle “bir kalem-hoş”) hattı olduğunu söylemek mümkündür.

Resim 2: Arabe 137b Sayfası (Târîh-i vefât kaydı)

Sadrazam Fazıl Mustafa Paşanın vefat kaydının çeviriyazıya aktarımı şu şekildedir:

² Üzerinde çalıştığımız “Vasıfname” metni ile aynı mecmuanın (Arabe 2254) 137b sayfasında yer alan “Târîh-i vefât” metni “Mustafa, yoksa, dahi, eyledi, hep, bunu, didi, azm, gibi, emr” kelimelerinin yazımları bakımından karşılaştırılmış, yapılan karşılaştırmada söz konusu 10 kelimenin birebir aynı yazıma sahip olduğu, aynı elden çıktığı görülmüştür.

Tārīh-i vefāt

Köprülüözade Vezīr-i a'zam Mustafa Paşa Hazretlerinin şehīd olup kaldığıdır.

1. 'Acaba bir dahi bu sadra mu'ādil mi gelür
O vezīr-i a'zam-ı ekrem gibi kāmīl mi gelür
2. Öz-kārı feleği añlamış 'ākil mi gelür
Gözedüp ilm-i şerī'at yolını 'ākil mi gelür
3. Köprülüözglu gibi bir 'ālim fāzıl mı gelür
Yoksa Yā Rabb gene bir rüşvete mā'il mi gelür
4. İki yıl şer'i şerīfün kılıcın saldı acep
Fukarā iline zulm ideni katl eyledi hep
5. Mīrī mālı getürüp yerine koydı der'akab
Yeñiden devletün ihyāsına ol idi sebep
6. Köprülüözglu gibi bir 'ālim fāzıl mı gelür
Yoksa Yā Rabb gene bir rüşvete mā'il mi gelür
7. Bu kadar dīn-i Mübīn uğruna kim çekdi emek
Ne metīn uğru açık âdem idi olmayacak
8. Bu kara günleri gösterdi bize çarh-ı felek
Nidelim emr-i Hüdā böyle imiş bugüne dek
9. Köprülüözglu gibi bir 'ālim fāzıl mı gelür
Yoksa Yā Rabb gene bir rüşvete mā'il mi gelür
10. Kimse men' idemedi tā Nişe dek geldi yezīd
Bu geçüp sadra alup itdi Belgradı kilid
11. Āferin evveli gāzī ve sonı oldı şehīd
Mustafa aña şefi' olmasına vardur ümīd
12. Köprülüözglu gibi bir 'ālim fāzıl mı gelür
Yoksa Yā Rabb gene bir rüşvete mā'il mi gelür
13. Çünkü 'azm itdi bekāya bıragup dünyā evin
Afv idüp Hazreti bārī te'āla sehvin
14. Bir kalem-hoş çıkarup levhi didi tārīhin
Aña hem rüz-ı cezāda vire cennāt-ı 'adn
15. Köprülüözglu gibi bir 'ālim fāzıl mı gelür
Yoksa Yā Rabb gene bir rüşvete mā'il mi gelür

Çalışmamızın doğrudan konusu Fazıl Mustafa Paşa'nın vefatı üzerine kaleme alınmış bu tarih kaydı olmamakla birlikte, üzerinde durduğumuz Vasifname'nin müellifine ya da müstensihine ulaşabilmek için metin dışı unsurların da dikkate alınması gerekmektedir. Bu bağlamda söz konusu şiir, Fazıl Mustafa Paşa'yı adaletli, rüşvetten uzak, dinî ve idari düzeni yeniden ihya eden ideal bir devlet adamı olarak yüceltmektedir. Şiirde tekrarlanan nakarat beyitleri ise onun gibi âlim ve fazilet sahibi bir vezirin yeniden ortaya çıkıp çıkmayacağına dair toplumsal bir endişe ve temenniye yansıtılmaktadır.

Şairin şiirde adını zikretmeyip kendisini "*bir kalem-hoş*" ifadesiyle anması, klasik edebiyatta yaygın olan tevazu ve mahviyet anlayışı ile açıklanabileceği gibi, şiirde yer alan "*Yoksa Yā Rabb gene bir rüşvete mâil mi gelür*" ifadesinin taşıdığı siyasal ve idarî eleştiri bağlamında da

değerlendirilmelidir. Şair, Fazıl Mustafa Paşa'yı rüşvetten uzak ve adil bir devlet adamı olarak yüceltirken, onun ardından gelecek yöneticilere dair yozlaşma endişesini açıkça dile getirmekte; bu yönüyle söylem, Osmanlı idari ortamında örtük fakat güçlü bir tenkit niteliği kazanmaktadır. Bu bağlamda, şairin kimliğini geri planda tutması ve kendisini sembolik bir ifadeyle anması edebî eleştirinin doğurabileceği idari sonuçlara karşı bilinçli bir ihtiyat düşüncesinin sonucu olarak da değerlendirilebilir. Bu manzume, Vasıfname ile aynı elden çıkmış olmasına rağmen, müellif veya müstensih kimliğini kesin biçimde ortaya koyabilecek doğrudan bilgiler sunmamakta ancak Vasıfname ismini verdiğimiz bu manzumenin ne zaman yazıldığına ilişkin yaklaşık bir tarih vermektedir.

1.3.2.2. Müellif/Müstensih Kimliği:

Müellifin kimliği incelendiğinde, 11 tematik bölümün 7'sinde 'Şeyhî', 2'sinde 'Mahmûd' ismine yer verildiği; 2 kısa şiirde ise herhangi bir isim bulunmadığı görülmektedir. Bu verilerden hareketle, müellifin şiirlerinde kullandığı mahlasın 'Şeyhî' olduğu açıkça görülebilmektedir. Şairin "Şeyhî" mahlasını almasının en olası nedeni bir tarikata mensup olmasıdır. Bununla birlikte nesebinden gelen manevi bir mirası sürdürmek istemesi; ilim sahibi, yaşça büyük olması ya da kendisine verilmiş bir isim olmasından hareketle bu mahlası kullanıyor olabilir. Manzumenin içeriği şairin tasavvuf ehli bir kimse olduğunu çok açık bir biçimde göstermektedir.

Yine müellifin kimliği ile ilgili olarak 4. ve 10. şiirlerin taç beytinde Mahmûd isminin kullanıldığı görülmektedir. Mahmûd "övlümüş, övgüye değer" anlamlı bir sözcüktür ve Hz. Muhammed (sav)'in sıfatıdır. Şiirde Hz. Muhammed (sav)'e bir telmih mi vardır? Mahmûd ismi ile O mu kastedilmektedir? Bununla ilgili olmak üzere Mahmûd isminin geçtiği beyitlere bakmak yerinde olacaktır. İlk beyit şu şekildedir:

Yöneldi Hazrete Mahmûd ilâhî

'Aceb ihsânîna mazhar ola mı (4/5)

"Yöneldi Hazrete Mahmûd ilâhî" mısraındaki "**Hazret**" ifadesi Allah'a (celle ve azze), "**Mahmûd**" ismi ise Hz. Peygamber'e (Hz. Muhammed) işaret etmemektedir. Dolayısıyla beyit, Hz. Peygamber'in Allah'a yönelişi şeklinde yorumlanamaz. Burada "Hazret" ile kastedilen, şairin mürşidi olan Şeyh Seyyid Ali Semerkandî'dir. Beyit, şairin kendi mânevî yönelişini ifade eden kişisel bir söylem niteliği taşımaktadır. Bu bağlamda beytin günümüz Türkçesine çevirisi şu şekilde yapılmalıdır:

"İlâhî! (Kul) Mahmûd, Hazret'e (Şeyh Seyyid Ali Semerkandî'ye) yöneldi;

Acaba onun ihsanına mazhar olabilecek mi?" Mahmûd adının kullanıldığı ikinci beyit ise şu şekildedir:

Sözün tutgıl bu Mahmûduñ yabanda kalma ey Mü'min

Visâlullaha sa'y eyle taleb kıl cāy-ı bālāyı (10/ 24)

Bu beyitteki Mahmûd kullanımı ilk beyte göre çok daha güçlü bir şekilde şairin kendisine işaret etmektedir. Burada Şair, okuyucuya doğrudan nasihat verir ve "bu Mahmûdun" ifadesiyle kendisini kasteder. "Bu" işaret sıfatı, onu okuyucunun karşısında bir nasihatçi olarak konumlandırır. Şairin şiir boyunca okuyucuya "âşık!, ey mümin!, birâder!, ey cânsız!, gâfil!" gibi hitaplarla uyarılarda bulunması bu düşüncüyü desteklemektedir. Bu bilgilerden hareketle şairin adının Mahmûd, mahlasının ise Şeyhî olduğunu söylemek mümkündür. Beytin günümüz Türkçesine çevirisi şu şekildedir:

"Ey mümin, bu Mahmûd'un sözünü tut, yabanda (gurbette, hakikatten uzakta) kalma.

Allah'a kavuşmaya çalış, yüce makamı talep et."

Mevcut kaynak taramaları, tezkireler, edebiyat tarihleri, şair ansiklopedileri ve Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (TEİS) üzerinden yapılan araştırmalar, adı Mahmûd ve mahlası Şeyhî olan bir şair

hakkında kesin bilgi sunmamaktadır. TEİS'te Şeyhî mahlası kullanan 29 şair bulunmasına rağmen, Mahmûd ismi ile eşleşen bir kayıt yoktur. Vasifname'nin ilk şiirinde şair Şeyhî'nin Şeyh Seyyid Ali Semerkandî'nin müridi olduğu açıktır. Dolayısıyla, müellifin kimliği ile ilgili araştırmamızı Şeyh Seyyid Ali Semerkandî ve yaşadığı dönem üzerinden sürdürmemiz daha doğru olacaktır.

Konuya giriş yapmadan önce Şeyh Ali es Semerkandî ile Şeyh Alâeddin Ali es-Semerkandî'nin kimliği üzerinde farklı görüşler olduğunu hatırlatmada fayda görmekteyiz. Sözümlü ettiğimiz bu iki âlimin farklı kişiler olduğunu iddia edenler yanında aynı kişi olduğunu savunanlar da bulunmaktadır.³ Ancak biz şiirde ifade edildiği şekliyle “Şeyh Seyyid Ali es-Semerkandî” ismi üzerinde duracağız.

Anadolu'daki dinî-tasavvufî düşüncenin şekillenmesine büyük katkılar sağlayan Ali Semerkandî (H. 720/1320-862/1457) temel eğitimini doğduğu topraklarda aldıktan sonra ilmini derinleştirmek için geniş bir coğrafyayı dolaşmıştır. Bağdat, Mısır, Şam, Kudüs ve Hicaz'a yaptığı seyahatlerin ardından nihayet Anadolu'ya gelmiş, önce Karaman (Larende) bölgesine yerleşmiş, sonrasında ise Kızılcahamam (Yabanâbad)'a bağlı Çamlıdere'ye gelerek hem yazdığı eserler hem de yetiştirdiği talebeler aracılığıyla Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında toplumun ahlaki olarak gelişmesi ve ıslahı için önemli çabalar göstermiştir (Erkaya. 2024: 183).

Şeyh Ali Semerkandî'nin manevi eğitiminde ilk rehberi ve müridi, babası Seyyid Yahya Şirvânî'dir. Daha sonra Abdurrahman İsferyânî'nin yanında seyr u sülûkunu tamamlamış, eğitiminde Taftazânî ve Hanefî fakihi Alâeddin el-Buhârî de önemli katkılar sağlamıştır. Hem medresede bir âlim hem de dergâhta bir müşit olarak hizmet veren Ali Semerkandî, hem kendi dönemi hem de sonraki nesiller üzerinde kalıcı etki bırakmıştır. Ünlü âlim Seyyid Şerif Cürcânî'ye hem hocalık hem de müşitlik yapmıştır. Ayrıca Cemâleddîn İshak Karamânî, Hamzâ-i Karamânî, Şeyh Mahmud, Seyyid Muhammed Nûr-bahş el-Kuhistânî es-Sûfî, Hüsâmeddîn Burûsevî ve Habîb Karamânî gibi önemli isimler onun müritleri arasında yer almıştır (Işık, 2024: 51).

Yukarıdaki bilgilerden hareketle müellifin kimliği bağlamında öne çıkan isimlerden ilki Harnâme'nin şairi Şeyhî'dir. Tarih olarak Şeyh Ali Semerkandî ile aynı yüzyılda yaşayan Şeyhî bir dönem İran'da bulunmuş, Seyyid Şerif el-Cürcânî ile ders arkadaşı olmuş, burada edebiyat, tasavvuf ve tıp alanlarında tahsil görmüştür (Biltekin, 2010: p. 81). Seyyid Şerif el Cürcânî'nin Şeyh Ali Semerkandî'nin ilimde öğrencisi, tasavvufta müridi olması, aynı zamanda Şeyhî'nin Cürcânî ile ders arkadaşlığı bizlerde her iki ismin Ali Semerkandî'nin öğrencisi ve müridi olabileceği düşüncesini uyandırmıştır. Ancak Şeyhî'nin tasavvuf konulu şiirler kaleme almaması, manzumenin dilinin Şeyhî'nin diline göre daha sade olması, kaynaklarda isminin Mahmûd değil Hekim Sinan, Yusuf Sinan olarak zikredilmesi böyle bir değerlendirmenin çok da doğru olmayacağını düşündürmektedir.

Müellifin kimliği ile ilgili bir diğer değerlendirmemiz Mahmûd ismi üzerinde olacaktır. Şeyh Ali Semerkandî'nin halifeleri arasında bir; sağlığında ilmi çalışmalar için kurmuş olduğu, vefatından sonra aile fertleri tarafından idare edilen zaviyenin başında ise iki Mahmûd ismi ile karşılaşılmaktadır.⁴ Ali Semerkandî'nin öğrencisi ve sonrasında halifesi olan Şeyh Mahmud bu şiirin müellifi olabilir. Çünkü Ali Semerkandî'nin medhinin yapıldığı şiirin duygusal yoğunluğu, ifade tarzı ve tasavvufî içeriği şiirin bir tarikat içi bağlılık şiiri olduğunu, dolayısıyla müellifin Şeyh Ali Semerkandî ile aynı zamanda yaşadığı düşüncesini uyandırmaktadır. Küçük farklılıklar olsa da kullanılan dil de bu durumu desteklemektedir. Öte yandan Ali Semerkandî zaviyesinin şeyhi iken 23 Haziran 1693 (h. 19 Şevval 1104) tarihinde kendi isteğiyle şeylik görevini bırakan

³ Konu ile ilgili geniş bilgi için: Işık, Ş. (2024). Arşiv Belgeleri Perspektifinden Şeyh Alâeddin Ali es-Semerkandî ve Tefsirine Bakış. Ali Semerkandî'ye Vefâ: Ali Semerkandî Uluslararası Çalıştayı-2

⁴ 15. yüzyılın ortalarından tekke ve zaviyelerin faaliyetlerine son verildiği 1924 yılına kadar Şeyh Ali Semerkandî Zaviyesi'nin durumu ve konu ile ilgili geniş bilgi için bakınız: Demirtaş. H. (2024). Arşiv Belgeleri Işığında Şeyh Ali Semerkandî Vakfı Kurumsal Yapısı. Ali Semerkandî'ye Vefâ: Ali Semerkandî Uluslararası Çalıştayı-2.

Şeyh Mahmūd da muhtemel müelliflerdendir. Ancak bu ismin yaşadığı yüzyıl (17.yy) metnin tarihi ile ilgili ortaya koyduğumuz 15. yy.'ın sonu tespitimize uzak bir tarihtir. Bütün bir metne bakıldığında Şair Şeyhî (Mahmud)'nin yalnızca tasavvufu bilen biri değil, tasavvufi terbiyeden geçmiş, hatta muhtemelen tarikat silsilesinde irşat ehliyetine sahip biri olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü şiirler rastgele değil, tasavvufi seyr u sülûk mertebelerini izleyen bir sırayla yazılmıştır. Ancak muhtemel müellifler olarak değerlendirdiğimiz Şeyh Mahmūd'ların şair kimliklerine ilişkin elimizde bir kanıt yoktur.

Son tahlilde, Vasıfname'nin müellifi Şeyhî (Mahmud)'nin 15. yüzyılda yani Ali Semerkandî'nin vakt-i hayatında yaşamış olması ihtimal dâhilindedir. Bununla birlikte onun etkisi altında yetişmiş sonraki kuşak tasavvuf ehli bir kimlik de olabilir. Şair Şeyhi'nin kimliğine ilişkin olarak çok açık bilgilere ulaşamamak da yapılan incelemelerden Vasıfname'nin târîh-i vefât kaydının müellifi, kendi ifadesiyle “Bir kalem-hoş...” tarafından istinsah edildiği açıktır.

1.4. Şiirler

1.4.1. Medh es Seyyid eş Şeyh Ali es Semerkandî kudduse sırrahu el Bâdî

mefâ' ilün / mefâ' ilün/ mefâ' ilün/ mefâ' ilün

1. Şükür Allaha demâdem Şeyh 'Alî sultânımız
Biz hakîkatde ten olduk Şeyh 'Alîdür cānımız
2. Nicesi bu mürde diller bulmasun bâkî hayât
Âb-ı hayvân içmişüzdür Şeyh 'Alîdür hânımız
3. Gelmedi misli cihāna nūr-ı yezdāndur hele
Münkir olma bu kelāma var aña burhānımız
4. Dāver-i taht-ı tarîkat server-i ehl-i sefâ
Ahter-i burc-ı sa'âdet Şeyh 'Alî cānānımız
5. Yoliña cān ser vermedi sanma bu şeyhî kemteri
Kuşca cānı saña kurbān budurur kurbānımız

1.4.2. VASF-ı Rabbü'l-'âlemîn

mefâ' ilün / mefâ' ilün/ mefâ' ilün/ mefâ' ilün

1. Te'âlallah mukaddesdür 'ukül irmez kemāline
Ânı vaf idemez kimse hayâl irmez celāline
2. Yaratdı kāyinātı hep 'ademden eyledi mevcūd
Nice mevcūd iderse pes yine kâdir zevāline
3. Yaradır zerreden âdem ider ferîşteye meshūd
Yaradır katreden kâmil ider mazhar nevāline
4. İki âlemde hâkimdür 'avālim hep anuñ mülki
'İbādın yarlıgar her dem nazar kılmaz vebāline
5. İlâhî şeyhî mü'mindür ki sensin bî-bedel vâhid
Ânı da vahdete ırgür nazar kıl yatlu hāline

1.4.3. VASF-ı Melekler

fâ' ilâtün/ fâ' ilâtün/ fâ' ilün

1. Melekler cümle Hakkuñ kullarıdur
Münevverdür kesâfetden berîdür

2. Bunı böyle bilenler mü' min oldı
Olaruñ cennet-i a'lā yeridür

1.4.4. Vaf-ı kütüb-i ilāhī

fā'ilâtün/fā'ilâtün/fā'ilün

1. Kitāblar cümle Allahuñ kelāmı
Velī Kurāndur cümleñ imāmı
2. Bunı böyle bilenler mü' min oldı
Bulısar şübhesiz dārü's-selāmı
3. Ki mü'minler irer dārü'l-visāle
Safāya irişür hās u 'avāmı
4. Zehī devlet zehī bāki sa'ādet
Ki mü'minler bulur bākī makāmı
5. Yönelde Hazrete Mahmūd ilāhī
'Aceb ihsānuña mazhar ola mı?

1.4.5. Vaf-ı enbiyāullah

fā'ilâtün/fā'ilâtün/fā'ilün

1. Enbiyānuñ her biri sultāndur
Her biri bu mürde dile cāndur
2. Mürsel olan hod ululardan ulu
Bunı böyle bilmemek küfrāndur
3. Mü'min olan i'tikād ider aña
Cümlesin hak anlamak imāndur
4. Şübhe itme bunlaruñ ahbārına
Herbirisi bunlaruñ bir hāndur
5. Cümlesinden efdal u a'zam benām
Mustafadur ruhuna yüz bin selām

1.4.6. Vaf-ı insān-ı kāmil

mefâ'ilün / mefâ'ilün/ mefâ'ilün/ mefâ'ilün

1. Kāmil ādem aña dirler kim özün insān ide
Sīretin ma'mūr idüben sūretin vīrān ide
2. Lāyık olan bu mıdur insāna hayvāna tapa
Belki hayvānlar içinde ki denī hayvān ola
3. Kelbi hınzırı beğenmezken ola hınzır-veş
Nefsi dahi kelb ola 'aklı aña selmān ola
4. Bu mıdur senden murādı Hālikuñ ey bī-edeb
Yok mıdur korkuñ ki yeruñ bendile zindān ola
5. Seni uş başdan çıkardı işbu emmāre midür
Tövbe kıl gel her günāha derdiñe dermān ola
6. Elüñe al seyf-i aşkı gir gönül iklīmine

- Kır bu hayvānī sıfātı herbiri pūyān ola
7. Sür çıkar emmārei işbu gönülden taşra sen
‘Aklı destūr it imānuñ aña sultān ola
  8. Hak nazargāhı olubdur işbu gönül ey emīr
Ye revāyı ol nazargāh gayrıya seyrān ola
  9. Dilersen kurb-ı Hakkı māsivādan fārig ol
Māsivādan el çekenler vasl-ı Hakka dān ola
  10. İşbu nāsūtī sıfātı terk kılmazsañ eger
Korkarım kim soñ nefesde hemdemüñ şeytān ola
  11. İregör lāhūt iline al hakāyıkdan haber
İşbu iklīme giderseñ rehberüñ Kur’ān ola
  12. Şeyhī gibi gel figāna andelīb ol Hazrete
Şāyed ol dost bakçesinüñ gülleri handān ola

1.4.7. Vasf-ı nefis-i emmāre

mefâ’ ilün / mefâ’ ilün/ mefâ’ ilün/ mefâ’ ilün

1. Nefs esirdür birāder ki sakın yutar seni
Yutmadan evvel seni öldüre görgil ānı
2. Niçe bir ruhsat virürseñ bir utanmaz zālīme
Gel ötün gel yüce Hakdan söz budur diñle beni
3. Niçeye dek işbu gaflet hele bir gözün aç
Ömrünü virdün fenāya hāke salduñ bu teni
4. Hakk huzūrına varursın var mıdur elde yarak
Ey ‘aceb hālün nola ahvāli sorarsa Ganī
5. Şeyhī sözün aña cānım yok yere olma helāk
Aç gözün uyan efendim yakma odlara beni

1.4.8. Vasf-ı rahmet-i rabbü’l-ālemīn

mefâ’ ilün / mefâ’ ilün/ mefâ’ ilün/ mefâ’ ilün

1. Rahmete yokdur nihāyet Hakk işi gufrāndur
Niçe olmasın kim anuñ bir adı rahmāndur
2. Zillete kılmaz nazar lutfiyle mahv ider anı
Zirā şāha lāyık olan dāyimā ihsāndur
3. Bizi ol ihsān için halk eylemişdür şübhesiz
Zirā ihsānı anuñ bī-hadd bī-pāyāndur
4. Lāyık olagör hemān ihsāna ihmāl eyleme
Cürüme bakup girü kalma kim Hudā hannāndur
5. Bizcileyin niçe yüz biñ yüzi kara kulı var
Hamdulillah kim hele pīşe bize imāndur
6. Gel berü sa’y idelüm imānı muhkem kılmaga
Kim za’if imānlu olan yerler bī-nīrāndur

7. Āb-ı rahmetile sulandur sağ⁵ imānı bugün
Huşk imānlu olanuñ san'atı küfrāndur
8. Mağrifet bağına gel imānuñı işlet beğim
Yoksa hayvānī sıfatlu kişiler 'umyāndur
9. Yirmeyüp birisin bahāyim gibi ele gireni
Yok mıdur sende basiret şekl-i hod insāndur
10. Sūretuñ yevmü'l-cezāda nesh olursa ey fakīr
Kelb ya hınzīr olursa işleruñ hüsrāndur
11. Sūreti bunda düzersin sīreti kılduñ harāb
Sūfiyem dersin velīkin kendüñe bühtāndur
12. Göziñi aç hālūñe bak nefsuñi bil ey kelīl
Heykelündeki melek mi ya kara şeytāndur
13. Şimdiye dek bilmedüñse bāri şimden gerü bil
Bunda iken çāre eyle kim ecel mihmāndur
14. Hak Te'ālā emr idüpdür kullarum lā taknetü
İşbu emri diñleyeliden gönümüz şādāndur
15. Kalma eksiklik içinde işüñi eyle temām
İşlerün ferdāya salan lā-cerem sekrāndur
16. Gel nasihat diñle cānım idegör hālis 'amel
Dār-ı dünyā fānī odur tiz geçer devrāndur
17. Hakka hālis kulluk iden her murāda irişür
Bunda kemter kul olanlar andaki sultāndur
18. Şeyhī gibi gussaya düşsen ākībet-şāz olasın
Hābda çok ağlayanlar yakazada handāndur

1.4.9. Sıfat-ı tenzīhdür

mefâ' ilün / mefâ' ilün/ mefâ' ilün/ mefâ' ilün

1. Zāt-ı pāküñ Ey Hudāyā pāk ender pākdur
Seni halk idrāk idemez zīrā zerre hākdur
2. Niçe idrāk eylesün kim lem yekün küfüven ehād
Vasfuñ nāzel olupdur bilmeyen şekkākdur
3. Māsivā mahlūkuñ oldı Hālika beñzer mi hiç
Bunu böyle bilmeyenler ki za'if idrākdur
4. Yokdurur asla bulunmaz sañā benzer bir dahi
Vardurur dīn-i muhakkak şübhesiz āfākdur
5. Kudretuñ bir zerresinden zāhir oldı bu semā
Hikmetuñ enmūzecī işbu tokuz eflākdur
6. Sañā lāyık yok 'ibādet bizde ey ma'būd-ı Hakk
Mā 'abednāke diyenler hod yine emlākdur
7. Şeyhī hod kemter gedādur yok vücūdı zerrece

---

⁵ "sağ" şeklinde okunmuştur.

Leyk her demde recâsı mufahhar levlâkdur

1.4.10. Vâsf-ı havâs ve inâyeti ve enbiyâullah yani mertebe-i tevbedür

mefâ' ilün / mefâ' ilün/ mefâ' ilün/ mefâ' ilün

1. Hakîkate nazar iden nedür añlar bu ma' nâyı
Sivâdan kat' iden gönülün görür zât-ı mücellâyı
2. Nukûş-ı dehre aldanmaz okuyan mushaf-ı zâtuñ
Hurûfî mahv iden dilden ol añlar iş bu fehvâyı
3. Musakkî kıl bu mir'âtı küdürât-ı avâyıktan
Haber al ism-i Ahmedden bilesin bu mu'ammâyı
4. Fenâ iklimine 'azm it bu ism ü resm terk eyle
Nazar eyle müsemmayya geçegör cümle esmâyı
5. Haber alan müsemmadan geçüpdür yedi esmâdan
Duyan sırrı ev-ednâdan nedür ol gayr-ı gavgâyı
6. Gönülden kâb-ı kavseyne geçürgil himmetüñ okıyan
Gele merd ol bu meydânda gönül terk eyleye pervâyı
7. Bu zindândan halâs eyle gönül merdânesin âşık
Niçe bir bend-i muhannede idesin zâr vâveylâyı
8. Seni öldürmeden nefsüñ sen evvel zâlimi öldür
Gazâ kıl gâzilerden ol gönül ko gayr-ı sevdâyı
9. İsbir olma bu gaddâre elinde kalmagıl meftün
Ki merd olana lâyıık mı aña şâh ide hansâyı
10. Erenler 'âr ider elbet zene mağlûb olunmakdan
Sana lâyıık mıdur hâkim idesin pîre ünsâyı
11. Seni nefsüñ helâk itmiş sokuyup şehvet kubûrına
Saña pes neylesün mürşid diriltemez kimse mevtâyı
12. Meğer enfâs İsi-veş irişe feyz-i lâhûtî
İçesin âb-ı hikmetden göresin sırr-ı İsayı
13. Saña rûhu'l-Kudüsden pes ire bir nefha-i mahfî
Ki nefes eyleye rû'ûña müyesser ide ihyâyı
14. Bu ma' nâyı kulak açgıl samemden ki hazer eyle
Kulaklı işidür sözi kulaksız añlamaz hâyı
15. Vatandan ayrı düşmüşsün velîkin yine bilmezsin
Vatandan ayrı düşmüşdür gör inler derdile nâyı
16. Senün cansız kamış deñlü vatanı özlemeñ yokdur
Aceb gâfilsin ey cânsız bilürlük dünyâyı
17. Birâder gönül insâfına nazar kıl dâr-ı 'ukbâyı
Bu gaflet saña bildürmez nedür ol dâr-ı 'ukbâyı
18. Velîkin çok zarar vardur bu gaflet içre yatmakdan
Uyandur cân gözüñ lutf it talep kıl ol yüce câyı
19. Eğer insâfa gelmezsen cehennem usladur soñ dem
Anuñçün halk olunmuşdur ki suzân ide ehvâyı

20. Hevādan geçmeyüp gāfil basīret gözin açmazsın
Uyarsın nefse her sözde seversin sen ol a'māyı
21. Velī a'mā kalırsañ señ gönül gözüñi açmazsañ
Kalırsañ 'ākıbet a'mā göremez gözlerüñ āyı
22. Hudā lā-yezālallah seni biñ kez uyandırdı
Saña Kur'ānı gönderdi sañā bildürdi ālāyı
23. Ne özr itmek gerek imdi berügel tevbe kıl her dem
Nasūh olsun dahi tövbeñ def'i terk eyle bedr āyı
24. Sözin tutgıl bu Mahmūduñ yabanda kalma ey Mü'min
Visālullaha sa'y eyle taleb kıl cāy-ı bālāyı

1.4.11. VASF-ı TEVBE-İ 'AMME

fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilün

1. Ey birāder zehr kātildür zünüb
Tövbedür tiryāk fārūk-ı bī-lagüb
2. Zehre tiryāk iderisen tevbeyi
Kalmaya sende beğim zerre 'uyüb
3. Tübü ilallah didi Hak sañā
Tevbe eyle görmeyesin hiç görüp
4. Tevbe'i līkin idegörse nasūh
Tā ide senden yaña rahmet şüyüb
5. Tevbe kıldı şeyhi cümle suçlara
Kıl kabül anı ey 'allāmu'l-guyüb

1.5. Sonuç

Fransa Ulusal Kütüphanesinde Arabe 2254 numaralı mecmua içinde bulunan ve "Vasifname" olarak adlandırdığımız bu manzume, dinî-tasavvufi Türk edebiyatının muhteva ve dil bakımından kıymetli bir örneğini teşkil etmektedir.

Bu çalışmada metne dair bir inceleme, transkripsiyon, dil analizi ve tematik bir okuma gerçekleştirilmiştir. Mecmuadaki diğer kayıtlarla, özellikle Sadrazam Köprülü Fazıl Mustafa Paşa'nın vefatına düşülen tarih kaydıyla kurulan ilişki, manzumenin 17. yüzyılın son çeyreğinde (1690'lı yıllar civarı) istinsah edildiğini göstermektedir. Müellifin, Şeyh Seyyid Ali Semerkandî'ye bağlılığı, ayrıca Şeyhî mahlasını kullanması onun tasavvufi kimliğe sahip olduğuna işaret etmektedir. Eserin sistematik yapısı ve seyr u sülük mertebelerini takip eden tematik kurgusu, şairin bu alanda derin bir bilgi birikimine ve eğitime sahip olduğunu da göstermektedir.

Eser, "Vasifname" olarak isimlendirilmesine uygun biçimde, en yüce olandan (Allah celle ve azze) insanın içsel dünyasına (nefs) inen bir sıralamayla, tasavvufi öğretinin temel kavramlarını ele alır. Mürşide bağlılık, ilahî sıfatlar, kozmik düzen, kâmil insan ideali, nefsin tehlikeleri, ilahî rahmet ve nihayetinde tövbe ile manevî arınma eserin omurgasını oluşturmaktadır. Didaktik üslubu, nasihatname karakteri ve ayet telmihleri, metnin sadece edebî değil, aynı zamanda öğretici bir işleve de sahip olduğunu göstermektedir.

Dil incelemesi, bizlerde metnin Eski Anadolu Türkçesi ile Klasik Osmanlı Türkçesi arasında bir geçiş evresine ait olduğunu düşündürmektedir. Arapça ve Farsça unsurlarla zenginleştirilmiş olmasına rağmen, genel itibarıyla anlaşılır ve sade bir dil kullanılmıştır. Şairin aruz veznine hâkimiyeti ve vezin-anlam uyumuna gösterdiği özen, onun edebî formasyona sahip olduğunun bir

göstergesidir. Son tahlilde, Şeyhî (Mahmud)'ye ait bu Vasıfname, Osmanlı tasavvuf şiiri içinde hem muhtevasının sistematikliği hem de dilinin sadeliği ile üzerinde durulmayı hak etmektedir. Bu çalışma, Vasıfname'yi bilim dünyasına tanıtmayı, dil ve içerik özelliklerini ortaya koymayı hedeflemiş; müellifin kimliği ve eserin tarihi hakkında yeni ipuçları sunmuştur. Söz konusu manzumenin, benzer mecmualarda yapılacak yeni çalışmalarla birlikte edebiyatımızın gölgede kalmış bu tür örneklerinin anlaşılmasına mütevazı bir katkı sağlamasını umuyoruz.

Kaynakça

- Biltekin, H. (2010). Şeyhi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. <https://124.im/hE1Z04>
- Banguoğlu, T. (1990). *Türkçenin grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergin, M. (2009). *Türk dil bilgisi*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Erkaya, M. E. (2024). Ali b. Yahyâ es-Semerkandî'nin (ö. 1457) tasavvuf düşüncesinde mârifet. *Ali Semerkandî Uluslararası Çalıştayı-2 (24-25 Mayıs 2024, Çamlıdere/Ankara) Bildiri Kitabı* (ss. 181-194). Malatya: İnönü Üniverstsi Yayınevi.
- Gülsevin, G. (2011). *Eski Anadolu Türkçesinde ekler*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gültekin, M. (2006). Tarihî ve çağdaş Türk lehçelerinde gelecek zaman ekleri üzerine bir deneme. *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 20, 33-59.
- Işık, Ş. (2024). Arşiv belgeleri perspektifinden Şeyh Alâeddin Ali es-Semerkandî ve tefsirine bakış. In *Ali Semerkandî Uluslararası Çalıştayı-2 (24-25 Mayıs 2024, Çamlıdere/Ankara) Bildiri Kitabı* (ss. 45-80). Malatya: İnönü Üniverstsi Yayınevi.
- Korkmaz, Z. (2005). Türkçede -n zarf-fiil eki ile -pan/-pen eki ve türemeleri. In *Türk dili üzerine araştırmalar* (ss. 179-187). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Küçük, M. (2010). Tarihî Türk lehçelerinden Türkiye Türkçesine -Dİr/-DUr. *Türkbilig*, (19), 59-75.
- Timurtaş, F. K. (1976). Küçük Eski Anadolu Türkçesi grameri. *Türkiyat mecmuası*, 18, 331-368.